

3. ÁLLAM ÉS PIAC

JANKY BÉLA

3.1. Bevezetés

Ebben a fejezetben, amely szorosan kapcsolódik az első és a második fejezethez, az állam és a piaci intézmények bizonyos társadalmi problémák megoldásában betöltött szerepével foglalkozunk. Vizsgálatunk fókuszában az áll, mi az állampolgárok véleménye a társadalompolitika közösségi (állami) vs. piaci alapú megközelítései közötti dilemmáról. Az alábbi elemzésben a World Values Survey (WVS) negyedik és ötödik hullámának adatait, továbbá az International Social Survey Program (ISSP) 1999-es és 2006-os felméréseinek adatbázisait használjuk fel. Ideológiai attitűdöket és policy-preferenciákat egyaránt vizsgálunk. Nem csupán az egyes kérdésekben elfoglalt álláspontok megoszlásainak országok közötti eltéréseire vagyunk kíváncsiak. Szemügyre vesszük a társadalmakon belüli törésvonalak erősségében mutatkozó különbségeket is. Az elemzésben különös hangsúlyt fektetünk a jóléti rezsimek és egyéb tényezők alapján definiált országcsoportok közötti eltérések vizsgálatának.

3.2. Állam és piac az európai jóléti államokban

Sokak számára az európai identitás alapvető eleme a kiterjedt jóléti állam, mint e társadalmak markáns megkülönböztető jegye a 20. század második felétől. Európán belül is felfedezhetőek azonban érdemi eltérések. Az elmúlt évtizedekben számos kutatás foglalkozott az európai jóléti rendszerek közötti különbségek elemzésével. E különbségek részben következményei az attitűdök eltéréseinek,¹ részben magyarázzák magukat a jóléti attitűdöket is (pl. Arts–Gelissen, 2001).

Az elmúlt két évtizedben felhalmozódott széles szakirodalmi bázis szemléletmódját mindmáig döntően Esping-Andersen (1990) átfogó tanulmánya határozza meg, amely működési logikájuk – elsősorban a „dekommodifikáció” szintje, azaz a piac és a verseny korlátozása – alapján három nagyobb csoportra osztotta a fejlett országok jóléti rendszereit.² Későbbi elemzések ugyanakkor sok tekintetben más eredményekre vezettek, és a kvantitatív elemzési technikák alkalmazása sem hozta közelebb a konszenzust.³ Az utóbbi évtizedben ráadásul a hangsúly a hagyományos tipológiákról a különböző indikátorok mentén mért (folytonos skálán értelmezett) eltérések vizsgálatára helyeződött (pl. Scruggs–Allan, 2006; Soede–Vrooman, 2008). Tekintettel az egyértelmű rezsimitipológiák hiányára, az alábbi elemzésekben hagyományos földrajzi-kulturális alapokon képezünk országcsoportokat (Dél-Európa, Brit-

¹ A „policy-responsiveness” irodalmának közelmúltbeli áttekintéséhez lásd Brooks–Manza (2006).

² A három csoport: liberális, konzervatív, szociáldemokrata. A dél-európai országok speciális státuszban, a szocialista, illetve a volt szocialista országok pedig egyáltalán nem szerepeltek Esping-Andersen tipológiájában.

³ Esping-Andersen (1990) tanulmányának megjelenését követő első évtized eredményeinek összefoglalásához lásd Arts–Gelissen (2002).

szigetek, Skandinávia, a posztszocialista országok és a „kontinentális” Európa).⁴ A fejezetben bemutatott elemzés fókuszában az a kérdés áll, hogy milyen mértékben szerveződnek a vélemények országok közötti eltérései e régiók – és a hozzájuk kötődő kulturális és intézményi háttér – mentén.

A piaci és közösségi megoldások szerepével kapcsolatos véleményekben mutatózó, társadalmakon belüli törésvonalak vizsgálata szintén nagy hagyományokra tekint vissza. Az empirikus eredmények egyszerre támogatják az anyagi önérdekre épülő hipotéziseket és a strukturalista magyarázatokat is.⁵ Ebben a kötetben nem elemezzük részletesen a véleményeket meghatározó tényezőket. Csupán néhány dimenzió mentén – nem, életkor, iskolai végzettség és a munkaerő-piaci státusz – vizsgáljuk meg a társadalmakon belüli törésvonalakat. Arra vagyunk kíváncsak, hogy található-e markáns és jól magyarázható eltérések egyes országok és országcsoportok között a társadalmi törésvonalak tekintetében.

3.3. Közösségi vs. piaci alapú megoldások – a vélemények országok és régiók közötti eltérései

Elsőként két olyan kérdést veszünk szemügyre, amelyek nem konkrét társadalompolitikai dilemmákra, hanem általános alapelvekre vonatkoznak. A WVS ötödik hullámában egyrészt azt vizsgálták, hogy miképp vélekednek a válaszadók a kemény munka, a szerencse és a siker kapcsolatáról, másrészt arról érdeklődtek, hogy jónak tartják-e a versenyt (általában). A teljes minta fele, ugyanakkor a finn válaszadók közel háromnegyede (74%-a) gondolja úgy, hogy a munka többnyire magával hozza a sikert (a tízfokozatú skálán 1–4 közötti értéket jelöltek be), míg a lengyel megkérdezettek alig harmada (32%-a) gondolkozik így (3.1. ábra). E két szélső adat nem illeszkedik a jóléti rendszemek eltérései alapján várt eredményekhez (vö. Alesina–Glaeser, 2004). Egy lehetséges értelmezési keretet nyújthat az északnyugati, protestáns dominanciájú, a kapitalizmusba korábban bekapcsolódó társadalmak és a katolikus Európa többségében később fejlődő országainak kulturális ellentéte. Az országcsoportok átlagában a várakozásokhoz többnyire illeszkedő eredményeket kapunk: a támogatás mértékében a skandináv országokat (Finn- és Svédország) Nagy-Britannia követi. A sorban hátul szereplő „kontinentális” Európa (Franciaország, Hollandia és Németország) és Dél-Európa (Ciprus, Olaszország és Spanyolország) csoportátlagai között nincs érdemi különbség. Amennyiben Franciaországot, ahol csak a polgárok 37 százaléka hisz

⁴ Mindazonáltal létezik az európai jóléti rendszereknek olyan tipológiája, amely lényegében egybevág csoportosításunkkal (Bonoli, 1997).

⁵ Friss, átfogó és nemzetközi összehasonlítást tartalmazó elemzés Alesina és Giuliano (2009) tanulmánya. Az önérdek alaposabb – szubjektív tényezőket is teljességre törekvően bevonó – mérésére példa Tóth (2008a) új elemzése. A strukturalista magyarázatok egy közelmúltbeli megfogalmazása és áttekintése található Brooks és Manza (2007) könyvében.

a kemény munka hasznában, egy „latin-görög” országcsoport részének tekintenénk, még jobban kirajzolódna az Észak–Dél kulturális ellentét.

A posztoszocialista országok (Bulgária, Lengyelország, Magyarország és Szlovénia) adatai ugyanakkor nehezen értelmezhetők ebben az értelmezési keretben: például a romániai válaszadók a finnekhez hasonló arányban (72%) hisznek a kemény munka eredményében, miközben Hollandiában csak 45 százalékos az állítás támogatottsága. Feltetésünk szerint a fent említett kulturális gyökerek mellett a kérdezést megelőző évek gazdasági és társadalmi folyamatai – egyéni élettapasztalatokon és az ország helyzetének megítélésén keresztül – is hatással lehetnek a véleményekre. A kilencvenes évek mély válságából meglepő gyorsasággal felépülő, sok tekintetben „bezeg-országként” emlegetett Finnország és az EU-csatlakozás küszöbén látványosan fejlődő Románia adatait talán ez is befolyásolja (ahogy – talán – az 59, illetve 57%-os támogatottsággal utánuk következő szlovén és spanyol adatokat is).

3.1. ábra: A kemény munka vezet a sikerhez – az állítással inkább egyetértők aránya országonként (%)

Megjegyzések:

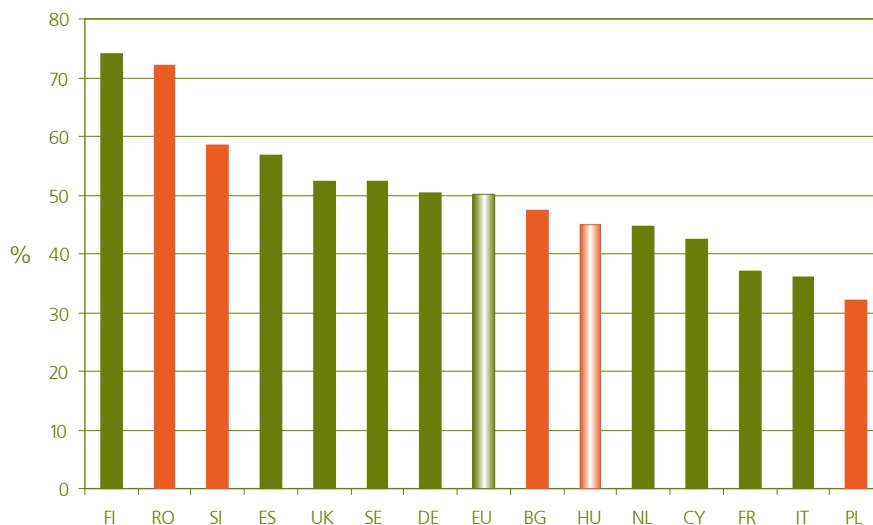
Azoknak az aránya, akik a tízfokozatú skálán 1–4 közötti értéket jelöltek be.

Teljesen egyetért az állítással:

1 – „Hosszú távon a kemény munka rendszerint jobb életet hoz.”

10 – „A kemény munka általában nem hoz sikert – rendszerint ez inkább szerencse vagy kapcsolatok kérdése.”

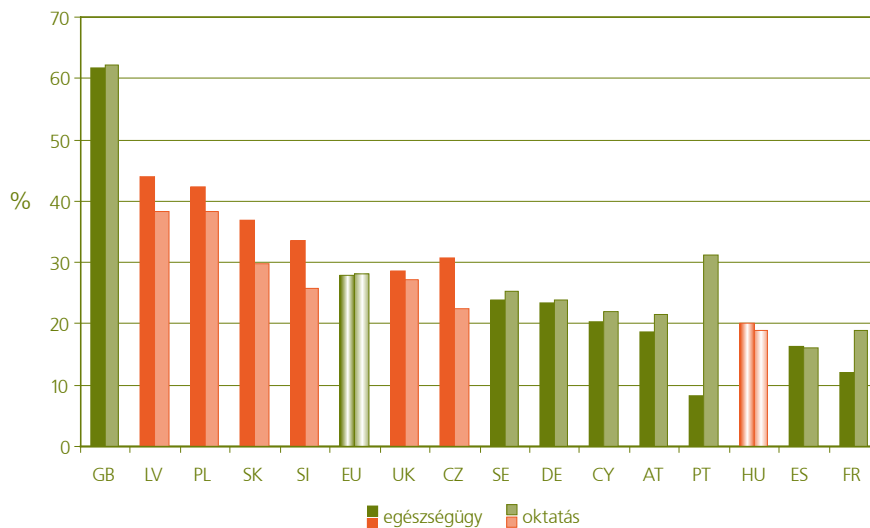
Forrás: WVVS, ötödik hullám (2005) alapján saját számítás.

A verseny hasznosságának megítélésére vonatkozó adatok kevésbé strukturáltak, mint a kemény munkára vonatkozó kérdés esetében. A 14 országból álló minta 59 százaléka tartja jó dolognak a versenyt (a tízfokozatú skálán 1–4 közötti értéket jelöltek be), legnagyobb arányban (75, 74, illetve 68%-ban) a svéd, román és bolgár válaszadók, legalacsonyabb arányban (41, 46, illetve 50%-ban) pedig a francia, lengyel illetve a holland és olasz polgárok. A regionális szintű kulturális és intézményi magyarázatok nem nyújtanak sok segítséget az adatok értelmezésében. Lehetséges, hogy a versenyről alkotott véleményekre is a közelmúlt – ez esetben intézményi – változásai vannak nagy hatással. A sikeresen, bizonyos piaci elvek figyelembevételével megreformált skandináv jóléti rendszerekben és a piaci reformokat később beindító balkáni posztoszocialista országokban sem korábbi előítéletek, sem friss negatív tapasztalatok nincsenek, melyek a versennyel szembeni fenntartásokat táplálnák.

Eltérő válaszadási mintákat tapasztalunk, ha egy lépést teszünk a társadalompolitikai preferenciák irányába. Az ISSP 1999-es felmérésében két kérdés szerepelt arról, hogy igazságosnak tartják-e, ha a gazdagok az átlagnál jobb egészségügyi ellátáshoz és oktatási szolgáltatásokhoz jutnak hozzá. Ezeknél a kérdéseknél (az országok részben eltérő mintájában) jobban felismerhetőek a regionális – kulturális és intézményi alapú – törésvonalak.

A teljes mintát tekintve egyaránt 28–28 százalék azok aránya, akik nem tartják igazságtalannak (az ötfokozatú skálán 1–3 közötti értéket jelöltek be) az egészségügyi, illetve az oktatási szolgáltatásokhoz való differenciált hozzáférést (3.2. ábra).

3.2. ábra: Az egészségügyi és oktatási szolgáltatások piacosítását támogatók aránya országonként (%)

Megjegyzések:

Azoknak az aránya, akik az ötfokozatú skálán 1–3 közötti értéket jelöltek be.

Az adatok a két arányszám összege szerint vannak sorba rendezve.

A kérdés: „Kérem, mondja meg a válaszlap segítségével, hogy véleménye szerint igazságos – helyes vagy helytelen –, hogy a magasabb jövedelmű (gazdagabb) emberek...

a) jobb egészségügyi ellátást tudnak vásárolni,

b) jobb oktatásban tudják részesíteni gyermekeiket

...mint az alacsonyabb jövedelműek (a szegényebbek)?”

Forrás: ISSP (1999) adatai alapján saját számítás.

Az országok közötti jelentős eltérések azonban kissé eltérő mintát mutatnak a két kérdés esetében. Messze legmagasabb arányban (62%) Nagy-Britanniában fogadják el a fenti szolgáltatások piacosítását. Utána posztszocialista országok következnek a rangsorban – köztük (Lettországgal együtt) az élen a WVS felmérésében piacellenesnek mutakozó Lengyelország. Az egészségügy kérdésében hét posztszocialista országból hatban magasabb volt a piacosítás támogatottsága, mint (Nagy-Britannián kívül) bármely más EU-15 országban. Csupán Magyarországon volt az EU-15-ök többségéhez hasonlóan alacsony a differenciált hozzáférés támogatottsága. Feltehető, hogy a szocialista rendszerekből örökölt állami szolgáltatásokkal való elégedetlenség adhatja az alapját a posztszocialista országok EU-15-ökénél piacpártibb közhangulatának. A kontinentális, déli és északi régiók összevetését nehezíti, hogy mindössze egy skandináv állam (Svédország) szerepel a felmérésben, a három déli állam (Ciprus, Portugália és Spanyolország) közül pedig Portugália adatai különböző irányban mutatnak kiugró értékeket a két kérdésben (8% támogatja a differenciált egészségügyi szolgáltatásokat, míg 31% az oktatását). Feltevésünk szerint az egészségügy és oktatás eltérő államszocialista, illetve piacgazdasági szerveződésére vezethető vissza, hogy míg minden, a felmérésben szereplő EU-15 országban legalább olyan mértékű az oktatás

piacosításának elfogadása, mint az egészségügyé, a posztszocialista régióban fordított helyzet: nincs olyan ország, ahol az oktatáshoz való differenciált hozzáférés népszerűbb, mint az egészségügy piaci megközelítése.

A piac és a verseny korlátozásának igénye nem csupán közszolgáltatások esetén merülhet fel. A modern jóléti államokban az üzleti élet is erős állami kontroll alatt működik. A WVS 1999-es kérdőívében két szembenálló állítás vonatkozik az állam és a gazdasági élet viszonyára: az államnak több, illetve kevesebb szabadságot kell adnia a vállalatok számára.

A svédek 61, az osztrákok 59 százaléka ért inkább egyet azzal (a tízfokozatú skálán 1–4 közötti értéket jelöltek be), hogy a vállalatoknak nagyobb szabadságra van szükségük (3.3. ábra). A lett és szlovák válaszadók körében ez az arány csupán 15 százalék. Az üzleti élet nagyobb szabadságának támogatottsága a „kontinentális” Európa országaiiban meghaladja az angolszász országcsoporthoz átlagát, a szabadelvűbb gazdaságpolitika irányába való elmozdulást legnagyobb arányban a skandináv országokban támogatják. A posztszocialista országok lakói vélik úgy leginkább, hogy inkább több, mint kevesebb állami kontrollra van szükség az üzleti életben. Az adatok arra utalnak tehát, hogy a posztszocialista országokban az állami szolgáltatásokkal szembeni elégedetlenség a piaci megoldások elfogadottságát növeli, míg a privát szféra aktoraival szembeni fenntartások az állami kontroll népszerűségét növelik (vö. 3.2. és 3.3. ábra).

A WVS ötödik hullámának kérdőívében 11 jelenlegi EU-országban szerepelt kérdés arra vonatkozóan, hogy a magántulajdon vagy az állami tulajdon részesedését növelné-e a válaszadó a gazdasági életben. A 11 ország átlagában a megkérdezettek 37 százaléka támogatta a magántulajdon szerepének növelését (a tízfokozatú skálán 1–4 közötti értéket jelöltek be). Az országok közötti eltérések szerkezete eltér az imént bemutatott kérdések esetében tapasztaltaktól, leginkább a munka értékére vonatkozó kérdésnél tapasztaltakhoz hasonlít. Legnagyobb arányban (52, 45, illetve 42–42%) a román, finn, svéd és szlovén válaszadók támogatták a privatizációt. A magántulajdonnak Lengyelországban (19%), Magyarországon (24%) és Spanyolországban (29%) volt a legkevesebb támogatója. A korábban tárgyalt kérdések kapcsán már említettük a közelmúlt sikeres vagy sikerekkel kecsegtető, vagy épp kudarcként megélt gazdasági és gazdaságpolitikai változásait, mint az országok közötti különbségek lehetséges okait. Ugyanakkor fel kell hívnunk a figyelmet egyes eltérésekre is: A bolgár válaszadók például, miközben a piaci verseny egyik leglelkesebb támogatói, a privatizáció ügyében elutasítóbbak az átlagnál. A spanyolok pedig, miközben hisznek a kemény munka sikerében, az átlagosnál kicsit alacsonyabb arányban tartják jó dolognak a versenyt, és relatív pozíciójuk tovább csúszik az etatizmus irányába a privatizáció kérdésében.

3.3. ábra: Az állam adjon több szabadságot a vállalatoknak – az állítással inkább egyetértők aránya országonként (%)

Megjegyzés:

Azoknak az aránya, akik a tízfokozatú skálán 1–4 közötti értéket jelöltek be.

A kérdés: „Hová helyezné el ezen a skálán a véleményét a következő kérdéssel kapcsolatban?”

1 – az államnak több szabadságot kellene adnia a vállalatok számára; 10 – az államnak hatékonyabban kellene ellenőrizni a vállalatokat.”

Forrás: WVS, negyedik hullám (1999) adatai alapján saját számítás.

Az ISSP 2006-os felmérésében egy hat kérdésből álló blokk foglalkozott az állam üzleti életben játszott szerepével. Az első kérdés közvetetten, az állami kiadások lefagrasztásáról érdeklődve, a többi pedig közvetlenül, gazdaságtámogató intézkedéseket vizsgálva. Ezek: munkahelyteremtő projektek finanszírozása, erősebb gazdaságsszabályozás, K+F támogatás, hanyatló iparágak támogatása, továbbá munkaidő-szabályozás (csökkentés).

A különböző kérdések esetében jelentősen eltér egymástól az állami aktivitást ellenzők aránya: A válaszadók kétharmada csökkentené az állami kiadásokat, de csak 17 százalékuk ellenezné munkahelyteremtő projektek állami finanszírozását. A kiadások csökkentése mellett a szabályozás lazítása is népszerű (53%) – amennyiben általánosan teszik fel a kérdést. A konkrétan megfogalmazott beavatkozások közül a munkaidő munkahely-teremtési célú rövidítése népszerűtlen (59% ellenzi), és a beruházások mellett a K+F támogatások népszerűek (csak 17% ellenzi). Az országok közötti eltérések is jelentősek: például a finnek 29 százaléka, míg a lettek 95 százaléka támogatja az állami kiadások csökkentését. A munkahelyteremtő beruházásokat tekintve pedig a spanyolok 4 százaléka, míg a németek 32 százaléka piacpárti.

A kérdések és országok közötti összetett viszonyok áttekintését a válaszadók látnis motivációinak matematikai-statisztikai feltárása sem segíti.⁶ Érdekes összefüggések tárulnak fel azonban, ha a piacpárti válaszok átlagos számában mutatózó országok közötti eltéréseket vizsgáljuk. A legtöbb kérdésben a cseh, holland és német polgárok adtak az állami beavatkozást ellenző választ, és a portugál, az ír, valamint a spanyol választók mutatkoztak az állami szerepvállalás legerősebb támogatóinak. Első látásra meglepő, hogy a németeket a piacpártiak rangsorában a franciák követik,

⁶ A válaszok mögött meghúzódó legfontosabb faktorok csupán a kérdések megfogalmazási módja alapján diszkriminálnak kérdések között, szubsztantív értelmezésük nehéz.

a sor végén pedig az említett három ország előtt Nagy-Britannia szerepel. Egyes posztiszocialista országok pedig a rangsor egymástól távoli pontjain helyezkednek el.

Visszatérve a közszolgáltatásokra: Ugyanebben a vizsgálatban arról is kérdezték a válaszadókat, hogy mely területeken várnak több állami kiadást kormányzatuktól. A különböző európai országok közvéleménye meglehetősen hasonló preferenciasorrendet állít fel a nyolc megadott kiadási tétel között: Az élen az egészségügyi, az oktatási és a nyugdíjkiadások állnak. Ezeket követik a környezetvédelmi, rendészeti és kulturális kiadások. A legkevésbé a munkanélküli-ellátás és a honvédelem költségei népszerűek. A sorrendben kevés az érdemi eltérés az egyes országok között: Svédországban a rendészeti kiadásoké a második legnépszerűbb tétel, míg a finnek jó része úgy véli: Európa által csodált oktatási rendszerük helyett több más helyen kellene növelni a kiadásokat.

A válaszadók látens motivációinak faktorelemzés segítségével történő feltárása megmutatja, hogy a választók elkülönítik a posztmaterális, a szociális, a fegyveres erőknek szóló, valamint a nagy ellátórendszerekre szánt kiadásokat. Figyelmeztető jel az öregedő Európa társadalompolitikusai számára, hogy a nyugdíjkiadásokat még e 2006-os vizsgálatban is – a munkanélküli-ellátással együtt – elsősorban a szegénységet kezelő juttatásnak tekintik, és kevésbé kapcsolják az életciklus-függő kiadásokhoz (egészségügy, oktatás).

Míg az egyes tételek relatív (más tételekhez viszonyított) támogatottságában nincsenek érdemi eltérések Európán belül, a kiadásokat támogatók aránya országról országra jelentősen változik. Franciaországban a kérdezettek 42 százaléka legfeljebb két kiadási tétel emelését várja, és csupán 6 százalék azok aránya, akik a nyolcból legalább hat esetben több kiadást javasolnak (3.4. ábra). Portugáliában és Spanyolországban ellenben csupán 7–7 százalék a legfeljebb két területen emelni kívánók aránya, viszont 51 százalék azoké, akik legalább hat tétel emelését támogatnák. A 3.4. ábrán bemutatott adatok nagyon hasonló struktúrába szerveződnek, mint az üzleti élet korlátozására vonatkozó kérdések (vö. 3.2. ábra).

A válaszok blokkonkénti összeadása és a faktorelemzések mellett a Tóth (2008a, b) által javasolt „redisztribúciós attitűdindexet” is létrehoztuk az imént vizsgált két kérdésblokk 14 elemének segítségével.⁷ Az index sztenderdizált változóértékek összegeként mutatja az állami szerepvállalás iránti igény erősségét. A következő ábrán az index magas értéke az állami beavatkozás/redisztribúció iránti nagyobb fokú igényt jelöli.

⁷ Köszönettel tartozunk Tóth István Györgynek a számítási algoritmus rendelkezésre bocsátásáért.

3.4. ábra: A különböző számú költségvetési tétel növelését támogatók aránya országonként (%)

Megjegyzés:

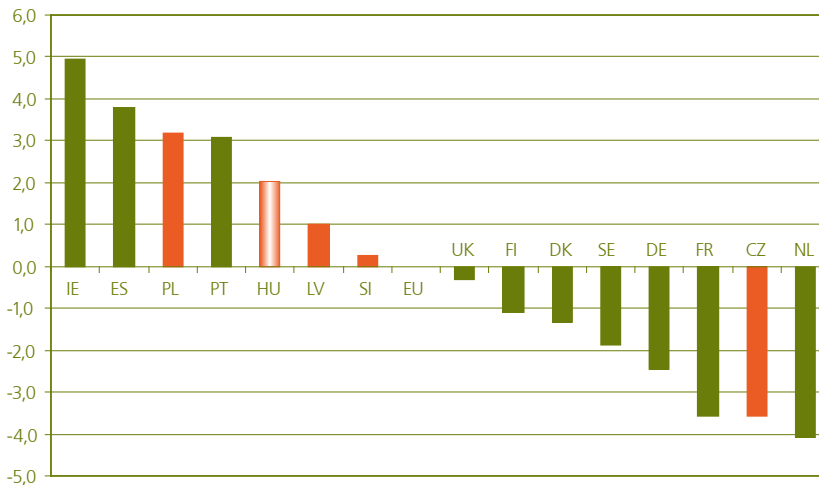
Az adatok a legfeljebb két tétel növelését támogatók aránya szerint vannak sorba rendezve.

A kérdés: „Felsorolok néhány dolgot, amire az állam az adókból származó bevételeket fordítja. Ön mit tartana jónak, melyikre költsön a kormány többet, és melyikre kevesebbet (a mostanihoz képest). Ne feledkezzen meg arról, hogy ha azt mondja, hogy »sokkal többet« kellene költenie az államnak, az az adók növelését is jelentheti (hogy legyen miből többet költeni rá).”

Az egyes tételek: környezetvédelem, egészségügy, rendőrség, oktatás, honvédelem, nyugdíjak, munkanélküli ellátás, kultúra.

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján saját számítás.

A (további) állami beavatkozás Hollandiában, Csehországban és Franciaországban ütközik a legnagyobb ellenállásba (3.5. ábra). Több aktivitást leginkább Írorságban, Spanyolországban, Lengyelországban és Portugáliában várnak az államtól. Az egyik lehetséges magyarázat szerint a válaszok reflektálnak az intézmények és a kulturális hagyományok diszkrepanciájára. A kiterjedt állami szerepvállalást ott ellenzik leginkább, ahol erős polgári hagyományok mellett nagy és mérsékelten megreformált jóléti rezsim működik. A legtöbb támogató pedig ott található, ahol a viszonylag kevésbé kiterjedt államot hagyományosabb szolidaritási értékeket valló társadalomban találjuk.

3.5. ábra: Redistribúciós attitűdindex – az állami beavatkozás támogatásának erőssége országonként

Megjegyzés:

Az index magas értéke az állami beavatkozás/redistribúció iránti nagyobb fokú igényt jelöli.

Forrás: ISSP (2006) adatai alapján saját számítás.

3.4. Törésvonalak az egyes társadalmakban

A kutatás során azt is megvizsgáltuk, hogy milyen társadalmon belüli különbségek tapasztalhatóak egyes kérdések megítélésében, azaz a vélemények szórása milyen mértékben köszönhető a különböző nemű, korú, iskolai végzettségű és munkaerő-piaci státuszú választók preferenciái közötti különbségeknek. Eltér egymástól az egyes európai társadalmak politikai-gazdasági megosztottsága, és a különböző jóléti rezsimek eltérő mértékben képesek konszenzust teremteni ellenérdekelt csoportok között. Ráadásul jelentős közelmúltbeli reformok és általában a gyors társadalmi átalakulások is új törésvonalakat alakíthatnak ki. Azt vártuk tehát, hogy az országok között érdemi és jól strukturált eltéréseket tapasztalunk. Az alábbiakban két kérdéskört vizsgálunk meg: a munka értékére vonatkozó állítást, valamint az állami kiadások preferált területeire vonatkozó kérdéseket.

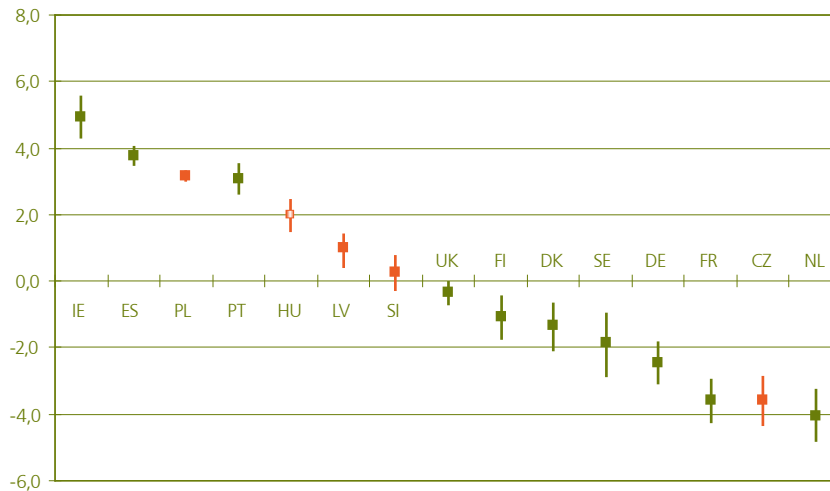
Az eredmények két legfontosabb tanulsága, hogy a nagyobb társadalmi csoportok közötti különbségek kisebbek, mint a társadalmak közötti eltérések, valamint a törésvonalak nemzetközi eltérései nem mutatnak jól strukturált mintázatot.

Az adatok tanúsága szerint nem különbözik az egyes generációk munkához való hozzáállása. Arról biztos nem beszélhetünk, hogy a fiatalabb generációk szakítanának a megelőző európai generációk fatalista szemléletmódjával. A legtöbb országban a legidősebbek értékelik a legnagyobb arányban a munkát a siker zálogának. Cipruson a 65 évnél idősebbek körében 44 százalékkal magasabb a munka fontosságát hangsúlyozók aránya, mint a leginkább szkeptikus 35–49 éves korosztályban. Más országokban azonban nem találunk ilyen mértékű különbségeket (bár az olaszok esetében 31, a lengyelek körében pedig 28%-os ugyanez a különbség). Meglepőbb, hogy a képzetek és képzetlenek között sem mutatkoznak erős törésvonalak. A várakozásainknak megfelelő, hogy Nagy-Britanniában viszonylag jelentős mértékben, 30 százalékkal magasabb a felsőfokú végzettségűek körében a munka gyümölcsében bízók aránya, mint a képzetlenek között (63 vs. 48%). Némileg meglepő azonban, hogy ugyanez az eltérés Hollandiában 45 százalékos. Az sem könnyen magyarázható, hogy Lengyelországban a képzetlenek szignifikánsan magasabb arányban hisznek a munka értékében, mint az értelmiségiek (33 vs. 21%). Az eltérések nem nagyobbak a különböző munkaerő-piaci státuszú csoportok között sem. Bulgáriában a vállalkozók 40 százalékkal nagyobb aránya hisz a munkában, mint az inaktívaké, ám más országban nem tapasztalunk ilyen mértékű eltéréseket. Hollandiában ugyanakkor az inaktívak jobban hisznek a kemény munka értelmében, mint a vállalkozók (40 vs. 32%).

Az állami kiadásokkal kapcsolatos preferenciák megosztottságát az ISSP 2006-os adatbázisában létrehozott redisztribúciós index segítségével mértük, kiküszöbölve az egyes kérdések esetében tapasztalható esetlegességeket. Az indexet vizsgálva valóban világosabb struktúrák rajzolódnak ki, mint az egyes kérdéseket egyenként áttekintve.

Az index átlagértékének társadalmak közötti eltérései jelentősebbek az egyes társadalmakon belül a különböző nagyobb társadalmi csoportok között tapasztalható

különbségeknél. Továbbá általános tendenciaként megfigyelhető, hogy többnyire ott erősebbek a társadalmon belüli törésvonalak, ahol erősebb az állami beavatkozással szembeni ellenállás. Ez legvilágosabban a nemek közötti eltérésben mutatkozik meg (3.6. ábra). A férfiak mindenhol tartózkodóbbak az állami beavatkozással, de az eltérés Svédországban, Hollandiában és Csehországban a legjelentősebb.

3.6. ábra: Redistribúciós attitűdindex – férfiak és nők közötti eltérések országonként

Megjegyzés:

Az index magas értéke az állami beavatkozás/redistribúció iránti nagyobb fokú igényt jelöli.

Forrás: ISSP (2006) alapján saját számítás.

A nemek közötti eltérések nagyjából hasonlóak a korosztályok közötti eltérésekhez. Ez azt jelenti, hogy nincs jelentős generációs szakadék Európa jóléti intézményeinek megítélésében. Mindazonáltal a poszt-socialista országokban az átlagosnál nagyobbak a különbségek: a fiatalok kevésbé támogatják az aktív állami szerepvállalást, mint az idősek. Valamivel jelentősebbek a képzettség szerinti törésvonalak. A legnagyobb társadalmon belüli eltéréseket a különböző munkaerő-piaci státuszú csoportok között találhatunk. Portugáliában, Magyarországon és Spanyolországban e dimenzió mentén sem megosztott a társadalom (3.7. ábra). Svédországban, Dániában és Hollandiában azonban az önállóak sokkal kevésbé támogatják az állami szerepvállalást, mint például az inaktívak. Írország kivétel, amennyiben a nagyobb állami szerepvállalást átlagosnál jobban támogató közvélemény, az átlagosnál jobban megosztott is a státusz mentén.

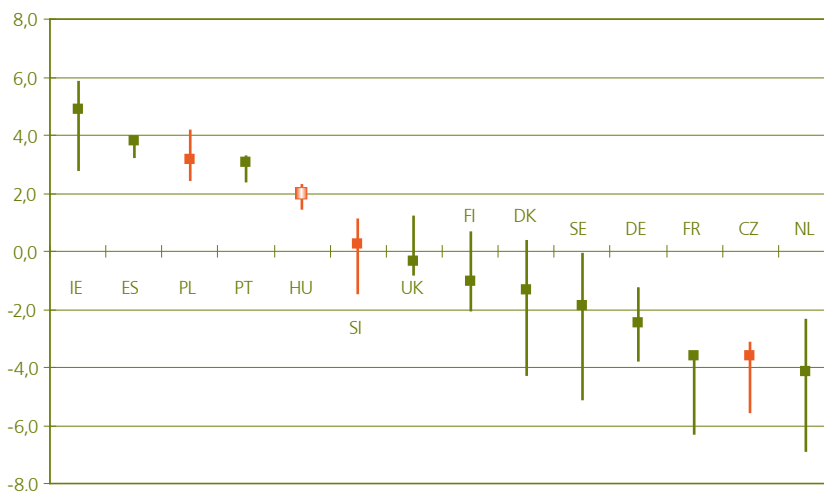
3.7. ábra: Redisztribúciós attitűdindex – önállóak/vállalkozók és inaktívak közötti különbségek országoként

Megjegyzések:

Az index magas értéke az állami beavatkozás/redisztribúció iránti nagyobb fokú igényt jelöli.

Litvániára az adatbázisban nincs adat.

Forrás: ISSP (2006) alapján saját számítás.

3.5. Összegzés

Ebben a fejezetben az állami szerepvállalással kapcsolatos véleményeket vizsgáltuk. Az európai jóléti államokban igen magas az állami szabályozás támogatottsága, ami megnehezíti a társadalmakon belüli és a társadalmak közötti törésvonalak vizsgálatát. Elemzésünk ugyanakkor bizonyította, hogy a támogatottság nem egységes: az országok többségében legfeljebb csak a kérdések egy részében mutatkozik túlnyomó támogatottsága a nagyobb állami szerepvállalásnak.

Kiindulópontjaink az európai jóléti rezsimek tipológiai és a különböző régiók kulturális-politikai hagyományainak eltérései voltak. Elemzésünk egyik legfontosabb tapasztalata, hogy ezek a tényezők önmagukban keveset segítenek a vélemények országok közötti különbségeinek a megértésében. Kutatási jelentésünkben oksági modellek felépítésére és tesztelésére nem vállalkoztunk, azonban a két- és háromdimenziós elemzések alapján néhány következtetést és feltevést meg tudunk fogalmazni.

a) Az adatok arra utalnak, hogy a jóléti intézményekre vonatkozó konkrét kérdések országok közötti szórását más és más tényezők magyarázhatják. Ennek következtében egyes országok relatív pozíciója a közösségi vs. piaci megoldások skáláján kérdésről kérdésre jelentősen változhat; b) a potenciális magyarázó tényezők között a hosszabb távú kulturális-intézményi hagyományok mellett érdemes a közelmúlt gazdasági és politikai folyamataira is figyelni; c) az egyes kérdésekben elfoglalt álláspontok mögött meghúzódó általános redisztribúciós attitűdindex országok közötti

eltéréseiben könnyebb felismerni az intézményi-kulturális hagyományok befolyását.⁸ E tradíciók azonban nem egy egységes indikátorban tükröződnek, hanem a tágabb kulturális és a konkrét jóléti intézményi hagyományok egymásra reflektálnak. Egyes erős polgári hagyományokkal rendelkező országokban a kulturális attitűdökhöz képest „túlérett” jóléti rezsimek alakultak ki, amelyek nagyobb ellenállást váltanak ki, máshol pedig épp ellenkezőleg, a népesség preferenciáihoz képest „alulfejlettek” a jóléti államok.

Hivatkozások

- ALESINA, A. F. – GIULIANO, P. (2009): *Preferences for Redistribution*. NBER Working Paper No. 14825.
- ALESINA, A. – GLAESER, E. L. (2004): *Fighting Poverty in the US and Europe*. Oxford University Press, Oxford.
- ARTS, W. – GELISSEN, J. (2001): Welfare States, Solidarity and Justice Principles: Does the Type Really Matter? *Acta Sociologica*, 44 (4), 283–299.
- ARTS, W. – GELISSEN, J. (2002): Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report. *Journal of European Social Policy*, 12 (2), 137–158.
- BONOLI, G. (1997): Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach. *Journal of Social Policy*, 26, 351–372.
- BROOKS, C. – MANZA, J. (2006): Social Policy Responsiveness in Developed Democracies. *American Sociological Review*, 71 (3), 474–494.
- BROOKS, C. – MANZA, J. (2007): *Why Welfare States Persist*. University of Chicago Press, Chicago.
- ESPING-ANDERSEN, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press, Princeton.
- SCRUGGS, L. – ALLAN, J. (2006): Welfare-state de-commodification in 18 OECD countries: a replication and revision. *Journal of European Social Policy*, 16 (1), 55–72.
- SOEDE, A. – VROOMAN, C. (2008): *A Comparative Typology of Pension Regimes*. Enepri Research Report, No. 54, April, Brussels.
- TÓTH I. GY. (2008a): The Demand for Redistribution: A Test on Hungarian Data. *Czech Sociological Review*, 44(6), 491–509.
- TÓTH I. GY. (2008b): *Tolerance of Inequalities and the Demand for Redistribution*. Paper presented at the 38th IIS World Congress, Budapest, 26–29 June 2008.

⁸ Az egyes országok elhelyezkedése az attitűdindex alapján hasonló ahhoz, amit a 2. fejezetben találtunk az állami vs. egyéni felelősség kérdésében.